

**GE
ZEL
LIG!**

Petra Vethman

GE ZEL LIG!

**Hoe typisch Nederlands
is gezelligheid?**

Ambo|Anthos
Amsterdam

Inhoud

Voorwoord 9

- 1 Gezellig, hoor! 15
- 2 Van kaasfondue tot vegan bbq 31
- 3 Mijn huis is mijn kasteel(tje) 65
- 4 'We gaan kampeeren' (en naar de Costa del Sol) 97
- 5 Wij houden van oranje (& hoemparapapa) 131
- 6 Yolo! Het leven is een feest 169
- 7 Hoor wie klopt daar kind'ren: Sint-Nicolaas, Sint-Nicolaas! 205

Appendix

De gemiddelde Nederlander: gelukkig in donkere tijden 242

Verantwoording en bronnen 249

Illustratieverantwoording 261

Voorwoord

In de warmste Nederlandse zomer sinds 1706 ga ik met mijn man en zoon naar IJsland. Is het bij vertrek nog bijna dertig graden onder een strakblauwe hemel, de dag na aankomst, als ik naar het centrum van de havenplaats Hafnarfjörður loop, is het 's ochtends veertien graden, bewolkt en regenachtig.

Onaangenaam weer. Ik stuit op de Norðurbakkinn (zie ook Instagram: @nordurbakkinn), een bakkerij-koffiehuis-boekwinkel die er zo sfeervol uitziet dat ik naar binnen word gezogen. Het ruikt er naar verse koffie, op de toonbank liggen geurige kaneel- en koffiebroodjes, op de tafels branden kaarsen en de kasten vol boeken en tijdschriften nodigen uit tot lezen. Allervriendelijkst vraagt de eigenaresse me waarmee ze me van dienst kan zijn.

Hè gezellig, denk ik. En ik ga zitten met een caffè latte en een kaneelbroodje, vervuld van een diep gevoel van blijheid en dankbaarheid daar te zijn.

Ik wil maar zeggen: gezelligheid vind je overal ter wereld. In elke cultuur houden mensen van warmte en knusheid. Het geeft ons een gevoel van veiligheid, ontspanning en verbondenheid.

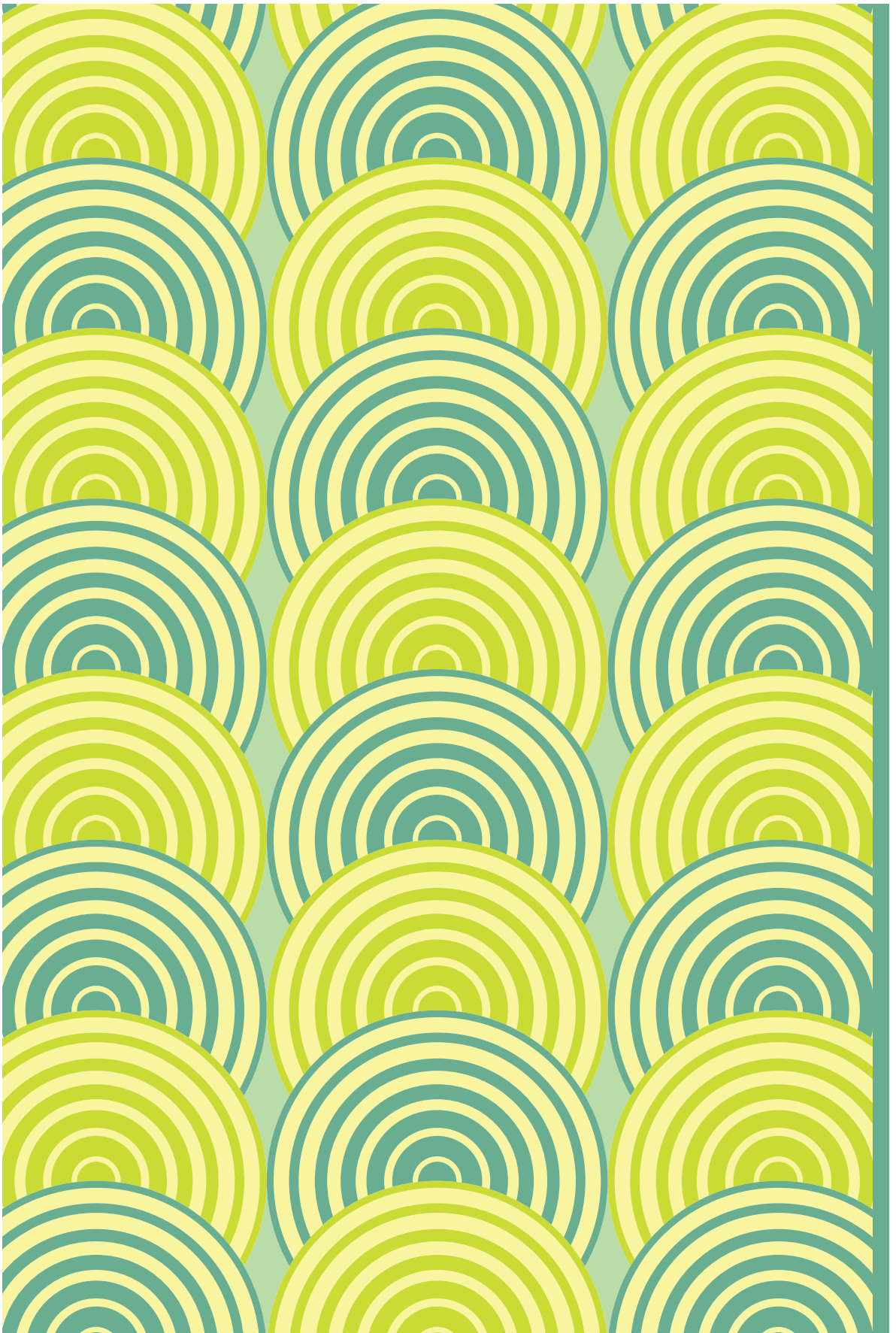
‘Wat een oppervlakkig thema, gezelligheid, kun je daar een boek over schrijven?’ is me meermalen gevraagd tijdens het werken aan dit boek. Een begrijpelijke vraag: diepgang is niet het eerste waaraan je denkt bij dit onderwerp.

Toch is er een verschil tussen de schijnbare oppervlakkigheid van de uitingsvormen van gezelligheid en dat wat er onder die slagroomlaag van gezelligheid schuilt: tradities en rituelen die soms eeuwen teruggaan en diepere gevoelens van warmte, liefde,

vriendschap en verbondenheid. Emoties die we allemaal kennen, waarnaar we kunnen verlangen en die universeel zijn.

Gezelligheid – nog altijd een van de eerste Nederlandse woorden die toeristen leren uitspreken – lijkt bovendien nergens zo onlosmakelijk verbonden te zijn met de cultuur als in Nederland. ‘Gezelligheid zit heel diep verankerd in de Nederlandse cultuur,’ aldus Lotte Jensen, hoogleraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis. De Amerikaanse historicus Russell Shorto zegt: ‘Gezelligheid geeft een gevoel van veiligheid: je bent niet alleen, je maakt onderdeel uit van een gemeenschap. Het gevoel dat je als individu deel uitmaakt van een groep is heel typerend voor de Nederlander en komt voort uit het gemeenschappelijke doel dat de Nederlanders – hoe individualistisch ze tegelijkertijd ook zijn – altijd hebben gehad: de strijd tegen het water. Ik denk dat de hang naar gezelligheid deels ook voorkomt uit het koude en natte klimaat: dat stimuleert de behoefte om bij elkaar te kruipen.’

Hoe hebben die vormen van gezelligheid die typisch Nederlands heten te zijn zich in de loop der tijd ontwikkeld? We denken dan aan Koningsdag, met een biertje en een bitterballetje ouwehoeren in een bruin café, de kringverjaardag, gourmetten en sinterklaas – o nee, sinterklaas vinden we niet meer altijd even gezellig. Hoe komt het dat er steeds weer nieuwe gezelligheidsriten ontstaan, zoals *gender reveal parties* en het 21-diner? En hoe uniek is onze gezelligheidscultuur – of verschillen we niet zoveel van andere nationaliteiten als we soms denken? Daarover gaat dit boek.

FRITS SPITS,
radiopresentator en dj

‘Gezelligheid is het prettig vinden om bij elkaar te zijn in een niet-kleffe, intieme sfeer die verbindend werkt.’

1

**GEZELLIG,
HOOR!**

**Een kleine
geschiedenis
van het begrip
gezelligheid**

De eerste keer dat het woord ‘gezellig’ opduikt in een digitaal gearchiveerde Nederlandse krant is op 16 februari 1760. De *Middelburgsche Courant* plaatst dan een bericht over een Schot die, ondanks het feit dat hij vanaf zijn zevende (!) heeft gerookt, 124 jaar oud is geworden. En dat tweeënhalve eeuw vóór het Zuid-Italiaanse Pioppi-dieet en de ikigai-lifestyle op het Japanse eiland Okinawa, waarvan wordt gezegd dat je er ook honderdplus mee kunt worden.

Te Turfrig in Schotland is in den Ouderdom van 124 jaren overleden Thomas Wishart, een Schoenmaker van zyn Ambacht, doch die somtyds ook op het land in dagloon werkte. Met zyn 17 Jaar was hy getrouwd, en teelde in dit huwelyk 6 kinderen, waarvan de Jongste noch leeft, en 81 Jaren oud is. In zyn 7ode Jaar kwam hy te Annandale woonen, en trouwde toen voor de tweede maal; in welk huwelyk hy noch 12 kinderen verwekte. [...] Daar is niets aanmerkelyks in het leven van dezen Ouden Man, als dat hy van zyn 7 Jaar tot aan zyn dood tabak gerookt heeft. Deze Eerbiedwaardige Grysaard klaagde zelden over Ouderdom of gebreken [...]. Zyne Memorie was noch zeer sterk, en hy wist van sommige zaken zoo naauwkeurig de tydrekening te noemen, dat het verbazend was. Voor 7 Jaren werd hy van eene beroerte aangetast, doch herstelde in 6 weken, en behield alleen een weinig belemmering in de spraak, het welk zyn onderhoud moejelyker maakte; doch hy bleef even gezellig.

Ondanks het feit dat zijn spraakvermogen door een beroerte was aangetast zodat een gesprek voeren lastig werd, bleef deze hoogbejaarde Schot ‘even gezellig’: het woord gezellig heeft hier de betekenis van ‘aangenaam in de omgang’.

MIDDELBURGSE

COURANT.

Saturdag;

den 16. February.

A M E R I K A.

CHARLES TOWN in ZUID-KAROLINA, den 1. November. Den 21. der voorlede maand eindigde de onderhandeling met de Cheroquefen; de klachten werden van weerskanten overwogen, en de Cheroquefen bekenden, dat hunne natie vele fmaadheden aan de onze had aangedaan, doch dat hunne jonge lieden de fchuld hadden, daartoe genoopt zynde door de ongeregelde van eenige blanken uit het Fort, en zy verzochten, dat alles mocht vergeten worden: hierop leiden zy huiden voor des Gouverneurs Voeten, en boden hem fnoeren van wit koraal aan: doch zyne Excellentie wilde dezelve niet aannemen, en antwoorde alleenlyk, dat hy het in bedenking nemen, en hun kennis geven zou, wanneer hy gereed zou zyn antwoord te geven. Dit deed hy den volgenden maandag in de Raadkamer, alwaar de Gouverneur hen dus aanfprak, dat offchoon de Opper Veldheer en de andere Indianen der Oppermatic, thans in zyne tegenwoordigheid ftaande, voorgaaven, tot hem afgezonden te zyn, hy beter wist, en datze alleenlyk kwamen, dewil hun te Keowee Ammunitie geweigerd was; dat hy zelf berichten in handen had, dat, federt zy tot hem kwamen, de Indianen op nieu fmaadheden aan zyn volk gedaan hadden: dat hy echter, alzoo zy in de verwachting van befcherming tot hem kwamen, hun zulks niet zou weigeren. Hierop teide zyne Excellentie eenige moorden en andere gruwelen op, die door hunne Natie bedreven waren, en berichte hun, dat het volk van dit Landfchap, om dit in 't vervolg voor te komen, in de wapenen was, en dat hy zelf met een groot deel krygslieiden tot hen zou komen, om voldoening te eifchen, en dat, indien hem dezelve naar wensch gegeven wierd, het Vrede voor hun zyn zoude, en de koophandel herfteld worden, maar, zoo zy hem zulks weigerden, hy hun land zou innemen; en dat zy voor hun hoofd, onder zyn geleide naar huis gaande, in zekerheid zouden zyn, waarvoor hy hun niet wilde inftaan, zoo zy alien gongen.

S P A N J E.

MADRID, den 14. January. Men wil, dat men in onze havens met den eerften April een vloot van dertig fchepen van linie en 10 fregatten gereed zal hebben, om op het eerste bevel in Zee te feken; dus zal onze Zeemacht omtrent gelyk zyn met die der vorige jaren: het is te hoopen, dat men zich hiervan met vrucht zal konnen bedienen tegen de Mooren, die van tyd tot tyd de kusten van onze Monarchie ontrusten. De Marquis de *Arbuzte*, Ambaffadeur van Frankryk is dezen morgen naar Verfailles vertrokken, en deszelfs opvolger de Marquis *d'Osism* fchynt zo wel, als de Marquis *d'Esquilazzi*, diep in 's Konings gunst te ftaan.

GROOT-BRITANNIEN.

Vervolg van LONDON, den 8. February.

Brieven uit de Baai van Quiberon van den 24. January melden, dat het Efquader onder bevel van den Heer John Bentley in denzelfden toestand was, als wanneer de Heer Edward Hawke het verliet, en dat het een nieuwen onderfand van zeeproovifien gekregen heeft, doch dat het Scorbout onder het Scheepsvolk, het welk den langften tyd buiten Engeland was geweest, begon te regeren, en dat de lucht in de laafte vyf weken zeer vochtig en mistig geweest was.

Volgens de laafte berichten van Excester en Sherborne en verfeide ander westelyke deelen waren de paarden daar zoo hevige ziekte aan verkoudheid en den droes, dat men nauwlyks genoegzame beesten had tot de gewone bezigheden: de zulke, die zwaar werk moeten doen, of fterk aan de lucht bloodegefeld worden, fterven genoegzaam alle, doch andere, die warm op hunne ftallen gehouden worden, bekomen binnen 10 a 12 dagen meest alle hunne vorige gezondheid.

Men verzekert hier, dat het Wener Hof alle middelen in 't werk fteit om geld te krygen, en dat zelfs de Keizerin Konigin aan den Paus vryheid verzocht heeft, om van de Geestelykheid Geld op te nemen, of liever, om zoo veel als mogelyk is, van hun naar zich te halen. Doch ze toefluht niet genoegzaam zyn; dus denkt men, dat het zilverwerk aldaar, zelyk in Parus, tot Munf gebracht

den grootelyks vreezen, dat hy het flachtoffer zynere Vyanden worden zal.

Te Turfing in Schotland is in den Ouderdom van 124 Jaren overleden Thomas Wishart, een Schoenmaker van zyn Ambacht, doch die foemtyds ook op het land in dagloon werkte. Met zyn 17. Jaar was hy getrouwd, en teelde in dit huwelyk 6 kinderen, waarvan de Jongfte noch leeft, en 81 Jaren oud is: in zyn 70fte Jaar kwam hy te Annandale woonen, en trouwde toen voor de tweede maal; in welk huwelyk hy noch 12 kinderen verwekte, de Jongfte van welke een lustig borst van 6 voet hoog en 21 Jaren Oud is. Daar is niets aanmerkelyks in het leven van dezen Ouden Man, als dat hy van zyn 7 Jaar tot aan zyn dood tabak gerookt heeft. Deze Eerwaardige Grysaard klaagde zelden over Ouderdom of gebreken, doch op ieder begrafenis toonde hy den overledenen te beynden, zeggende, 't is of ieder kan fterven, behalven ik: zyne Memorie was noch zeer fierk, en hy wist van foemtige zaken zoo naauwkeurig de tydrekening te noemen, dat het verbazend was. Voor 7 Jaren werd hy van eene beroerte aangetast, doch herftelde in 6 weken, en behield alleen een weinig belemmering in depraak, het welk zyn onderhoud moeijelyker maakie; doch hy bleef even gezellig. Hy verloor niet eene tand, hoorde wel, en ftak noch twee dagen voor zyn dood eenen draad door een fyne naalde. Hy wandelde in een rechte gefaltte, en deed zulks 10 dagen voor zyn uiteinde over een vry oneffen pad 6 mylen ver. Den dag van zyn dood had hy zyn dochter naar een Kleermaker gezonden, om hem een winterkleed te maken, en bleef dus alleen. Hierop was hy opgeftaan, om brand van den huidtapel te halen, en had water geput, om zyn ontbyt gereed te maken, het welk hy ook reeds gedeelyk gebruikt had, wanneer men hem vond voor over op een lage tafel gevallen, buiten kennis met een kleine kneuzing aan het voorhoofd, hebbende zyn lepel in de eene, en de tafel met de andere hand vast. Dit was omtrent 12 uren, en hy leefde tot 4 uren in den namiddag, ademende, als of hy fleep, doch allengkens zwakker, tot dat hy met eene zucht het leven eindigde.

DUITSLAND.

Vervolg van REGENSBURG, den 8. February.

De voorfagen, (*van welke wy in onze vorige Courant gewag gemaakt hebben.*) behelzen hoofdzaakelyk.

1. Een brief, by de welke zyne Keizerlyke Majesteit eifcht, om de goederen van de onderdanen der Keizerlyke Staten, die in dienst van den Koning van Pruiften zyn, verbeurd te mogen verklaren.
2. Een brief der Frankifche Kreits aangaande de afgekeurde Munten, die de troupen der Kreits aan de Frankifche onderdanen in betaling opdringen.
3. De Prins van Lobkowitz zyn aandeel aan de troupen voor den Beierfchen Kreits, uit hoofde van het Graafchap Sternstein, het welk hy in den Opper-Paltz bezit, niet gegeven hebbende, en de Executie, die de Kreits den 22. Juni 1758 tegen Hem uitgefproken heeft, te weegebracht hebbende, dat hy alles betaald heeft, het geen dit aandeel federt den 1. January 1757 tot het einde van 't Jaar 1758 zou gekost hebben, namelyk een fomme Gelds van 6133 en een halve gl., zoo zal de Beierfche Kreits zorgdragen, dat deze in haar eige kas keere, alhoewel de Keizerlyke Minifter te Munchen mocht eifchen, dat deze fomme aan de Ryks-krygskas betaald wierd.
4. De Keizerlyke Krygs-Kommisfaris in de Ryks-Armee, verfeide reizen getracht hebbende het Beierfche aandeel te monitoren, zoo is de vraag, of men hem deze Macht voor 't vervolg zal toeftaan, zelfs met die bepaling, dat hy niets doe, zonder de medebewilling van de Kommisfarisfen der Kreits.
5. Men zal in overweging nemen, op wat wyze de Troupen van den Kreits voor den volgenden Veldtocht zullen voorzien worden van Brood, Fourage, Stroo, Brandhout en andere noodzaakelykheden; welke Commisfien, en op wat voet, men ten dezen opzichte zal benoemen, alzoo het verdrag, het welk men op dit ftuk met den Jood gemaakt heeft, in 't laaft van voorleeden October reeds verlopen is.
6. Zyne Keizerlyke Majesteit een Militaire Kaart van

den 11. February. Den 7. dezer kwam noch een Engelsch Scheepje, gedefineerd naar Embden, gekoomen; niets uitgelepen: de wind Z. Z. West. Den 8. kwamen binnen de Schepen *de Morians* van Libourne; *de Friends Success*, John Jakkon, *de Marix*, Klaas Reakes Beeff, van Salo; *de Vergulde griet*, John Simé, beide van Susterland; niets uitgelepen: de wind W. en Z. West. Den 9. dezer kwam ook een Fransche Scheepje, *de Deff*, jelle van London, doch moet naar Embden, niets uitgelepen: de wind Z. Z. West. Den 9. arriveerde de Fransche Scheepje, *de Daniel en Nicolaas*, James Ingwis, van Susterland; niets uitgelepen: de wind Z. Z. West. Den 10. arriveerde de Fransche Scheepje, *de Godevald*, Hubert Fenel, alle vier van Susterland; niets uitgelepen: de wind Z. Z. West. Den 10. arriveerde de Fransche Scheepje, *de Royal Oog*, Johan Crouw, van New-Casde; de Fransche Scheepje, *de Etkazetel en Mary*, Pieter Robb, Johnton, *Despourel*, James Royale, *de John and Elizabeth*, W. Brouwen, *de Etkazetel en Mary*, Pieter Robb, Johnton, *de Swan*, John Caley, de ter Ports, beide van Wels; *de Thomas and Debora*, Thomas en Elizabeth, Th. Brouwen, *de twee Bruiders*, John Caslane, van Blakrey; *de Indiver*, B. Douwing, van Sunward, *de Providence*, Robb. Marivall, de 10. Jaren oud, *de Corlaas Wens*, Cr. van Margriet, Johan Bakfsterfjes, alle van Yarmouth; *de Good Intent*, Allison Davie, de Roos in Iders, de van Stokton; *de Mary*, Th. Boyd, *de Catharine*, Thomas Fetter, alle vier van Wels; *de Confidans Friends*, Johan Bremker, *de Providence*, Shalala Scott, *de Prinses W. Grinofel*, van Yarmouth; *de Jonge Godevald*, Sa-

Het woord gezellig is veel ouder: het werd volgens etymologen al in de dertiende eeuw in de Lage Landen gebezigd. Dan nog op zijn Middelnederlands (1200-1500) geschreven als ‘gesellig’, heeft het de betekenis van ‘omgaande met’ of ‘vriendschappelijk’. Het woord is dan ook afgeleid van het zelfstandig naamwoord gezel (toen nog geschreven als ‘gesel’): iemand met wie je in een gilde samenwerkt en -leeft, dan wel een metgezel of kameraad.

De overlieden [gezellen] van het Amsterdamse Chirurgijnsgilde, *Nicolaes Maes*, 1679-1680.

‘Behalve van gezel lijkt gezellig afgeleid te zijn van het woord “zel”, een vroegmiddeleeuwse uitdrukking van het woord “zaal”: een plek waar een groep mensen bijeenkomt,’ aldus neerlandica Christine van Baalen. Zij deed in 2003 met een groepje buitenlandse studenten een kleinschalig onderzoek naar de herkomst en betekenis van het woord gezellig – als enige taalwetenschapper

tot nu toe. ‘De link met het woord “zaal” zou kunnen verklaren waarom gezellig naast een knusse sfeer in een intieme setting ook betrekking kan hebben op een ervaring die je met een grote groep onbekende mensen deelt. Want die tweeledige betekenis van het woord is eigenlijk merkwaardig.’

‘Het allerzoetste zoet is in het gezellig paaren’: achttiende- eeuws huwelijkslied

*Tot den minsten bedelaar,
Sult gy deze reden hooren,
't Zy in voor of tegen-spoed,
't Huwelyk is tot vreugd beschooren,
Eenzaamheyd is arremloed.
Tragt gy dan na waare vreugd,
Te besteden, uwe jeugd,
Of uw oude levens jaaren;
Dan het allerzoetste zoet,
Is in het gezellig paaren,
Eenzaamheyd is arremloed*

Nou, gezellig, hoor!

Vanaf de zestiende eeuw, in het Nieuwnederlands, krijgt het bijvoeglijk naamwoord als het betrekking heeft op personen de betekenis van ‘aangenaam in de omgang’ en bij andere zaken, zoals een huis of een feestje, die van ‘aangenaam, genoeglijk, knus’.

Gezellig is een ‘cultureel sleutelwoord’, zoals neerlandici dat uitdrukken; een woord dat typerend is voor de Nederlandse cultuur. Het wordt te pas en te onpas gebruikt, in alle lagen van de bevolking. En op verschillende manieren. Het is een intentieverklaring – ‘Zullen we even iets gaan drinken?’ ‘Ja, gezellig!’ –

maar ook een bevestiging van een positieve gedeelde ervaring. Als een feestje niet gezellig wordt gevonden, is er iets grondig misgegaan. En het is dé bevestiging van zo'n beetje alles waar we positieve gevoelens bij hebben. Een gezellig huis, een gezellige buurt, een gezellige avond, gezellige collega's, gezellige buren, een gezellige school, gezellige vrienden en een gezellig tv-programma.

Het woord heeft ook iets belegens. 'Er zijn genoeg mensen die een hekel aan het woord gezellig hebben,' aldus Frits Spits, presentator van het radioprogramma *De Taalstaat* en in 2017 winnaar van de Visser-Neerlandiaprijs vanwege zijn inzet voor de Nederlandse taal. 'Maar het is desalniettemin zeer typerend voor de Nederlandse cultuur en als je kijkt naar het gevoel dat het verwoordt, het prettig vinden om bij elkaar te zijn, een niet-kleffe intieme sfeer die verbindend werkt: dat is louter positief. Het gezellig met elkaar hebben, dat wil iedereen.'

Behalve een positieve emotie is 'gezellig' ook een socialisatiewoord. Van Baalen: "Gij zult gezellig zijn" is het elfde gebod in de Nederlandse samenleving. Een veelgehoord dreigement in de opvoeding is "als je niet gezellig kunt doen, dan ga je maar naar je kamer". Wie gezellig is conformeert zich aan de spelregels van de groep waarin hij of zij verkeert. Wie zich hieraan probeert te onttrekken krijgt iets te horen als "doe niet zo ongezellig" en wordt als spelbreker gezien. Wie zegt liever iets alleen te ondernemen dan met anderen kan als reactie een ironisch "gezellig, hoor!" verwachten, waarbij de intonatie geen twijfel over het oordeel laat bestaan. Wie niet meedoet met de groep is niet sociaal.'

Gezellig als sociaal dwangmiddel staat lijnrecht tegenover hoe Nederlanders zichzelf zien: als individualisten, die leven volgens de motto's 'leven en laten leven', 'dat bepaal ik zelf wel' en 'vrijheid, blijheid'. Van Baalen: 'We hebben individualisme hoog in het vaandel staan, maar we gedragen ons daar niet naar: we hebben wel degelijk een sterke groepscultuur. Wie afwijkt doet dat meestal met een hele groep. Échte eenlingen zie je maar weinig. "Gezellig meedoen" is een soort harmoniemodel. Dat is behoorlijk sterk in onze maatschappij aanwezig, kijk maar naar hoe naar

verjaardagen worden gevierd of gezamenlijke initiatieven om iets te ondernemen verlopen. Je afkeren van de groep is negatief en “ongezellig”.

De achttiende-eeuwse opvatting van ‘De gezellige mens’

Volgens het weekblad *De Gezellige* (1771-1774):

Een der gewichtigste voorwerpen [onderwerpen, PV] der Zedekunde, [is] willende uit den Mensch een Gezellige maaken. De wyze band der Natuur gaf hen daartoe zelfs gelegenheid; en immers is van Aristoteles af tot op de Wysgeeren van allerlei Secten deeze aanmerking voor eene grondstelling gehouden, dat de Mensch onder alle Schepselen allen Gezellig is.

Doch laat ik hier een oogenblik by deze gedachten stil staan, en zien hoe de Mensch slechts gezellig met zyns gelyken is, zo lang zyne ziels en lichaamskrachten volkomen werkzaam zyn. Het kind in de wieg is omtrent alle Menschen, uitgenomen tegen deszelfs voedster, geheel onverschillig; doch in den tyd, dat zyn geest zich ontwind, zoekt het omgang, en begint te liefkoozen om wederom geliefkoost te worden; de jongeling schap echter en de mannelyke ouderdom zyn in de Gezelligheid het yverigsten. By den Grysaart daarentegen neemt de Gezelligheid wederom af; hy begeeft zich van het Schouwtoneel achter de schermen; hy zoekt de eenzaamheid, word onomgankelyk, droog, duister, wantrouwig, gemelyk, en bereid in zyn eenzaam vertrek allengskens zyn graf. Hy slaakt voor en na alle banden der Gezelligheid, en scheid zich als een afstervend lid van het ligchaam der menselyke saamenleving.

Moraliserende ondertoon

Die socialiserende ondertoon heeft het begrip gezelligheid al eeuwenlang, aldus Lotte Jensen, hoogleraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis. ‘Het woord gezellig duikt vanaf de acht-

tiende eeuw voortdurend op in de literatuur, vooral in relatie tot huiselijkheid en het gezin: het burgerlijke ideaal van het gezellige huisgezin dat heel diep in de Nederlandse cultuur geworteld is. Die huiselijkheid groeit in de achttiende eeuw uit tot een cultus: welke Nederlandse schrijver uit die tijd je er ook op naslaat, steevast wordt het gezin als de hoeksteen van de samenleving bezongen. Zoals door Hendrik Tollens, de kampioen van de huiselijkheidsdichters, die in jubelende bewoordingen schrijft over het gezellig samenzijn bij de haard waarbij vader een boek leest, moeder waakt over het gezelschap en de kinderen lief spelen. Ook het

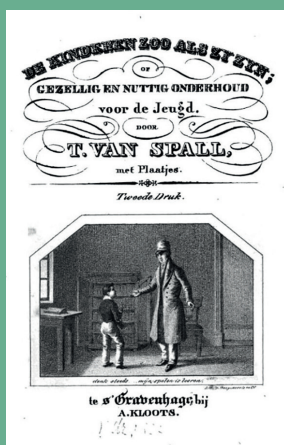
*Gezellig rond de haard
met het hele gezin, een
ideaal dat al in de acht-
tiende eeuw wordt
bezongen door dichter
Hendrik Tollens.*

personage Sara Burgerhart van Betje Wolff en Aagje Deken eindigt uiteindelijk als het ultieme rolmodel van de huismoeder in het gezellige, gelukkige gezin.’

Ook historisch letterkundige Herman Pleij wijst op de innige relatie van het woord gezellig met het gezin, een ander typisch Nederlands begrip (wij maken onderscheid tussen gezin en familie, in andere talen wordt in beide gevallen het woord familie gebruikt): ‘Als trefwoord voor het hechte verbond van het gezin valt steeds het woord “gezellig”, veelzeggend terug te vinden in de bekendste leuze om de vrede te bewaren in dreigende conflictsituaties: het moet wel gezellig blijven...’

In de vroege Nederlandse cultuur zit gezelligheid ingekapseld in een moralistisch kader van christelijke waarden als matigheid, deugdzaamheid en praktisch nut. ‘Geen gezelligheid zonder nuttigheid. In de achttiende-eeuwse literatuur klinkt de calvinistische “ledigheid is des duivels oorkussen”-moraal overal in door,’ aldus Jensen. Ook in de kinderliteratuur – Annie M.G. Schmidt en Astrid Lindgren zijn nog ver weg. De personages zijn stevast keurige modelkinderen die de jonge lezers moeten aanzetten tot dezelfde braafheid en rechtschapenheid. Dit spreekt alleen al uit de titels, zoals *De kinderen zoo als zij zijn; of Gezellig en nuttig onderhoud voor de jeugd* (uit 1835) en *Handleiding tot een goed gezellig leven: de Hollandsche jeugd van beide kunne aangeboden* (1808).

Voor volwassenen is er vanaf 1771 een weekblad dat *De Gezellige* heet en dat één grote oproep is tot burgermansfatsoen en christelijke moraal. Het is een vertaling van het Duitse weekblad *Der Gesellige, eine moralische Wochenschrift*, dat is geschreven door Samuel Gotthold Lange, een luthers predikant en dichter, en Georg Friedrich Meier, hoogleraar filosofie. Nee, het is niet best gesteld met de samenleving, aldus de auteurs. In hoogdravende termen wordt gesproken over ‘de dagelyks toeneemende laauwheid in den Godsdienst, en de daaruit voortspruitende verbastering van zeden, naturalisterei, bedriegelyke droomen, en wat dies meer is’. Pagina na pagina wordt in gezwollen retoriek de loftrumpet opgestoken over de ‘gezellige Mensch’, de mens als sociaal dier, die

Voorblad van het kinderboek *De kinderen zoo als ze zijn; of Gezellig en nuttig onderhoud voor de jeugd* van T. van Spall uit 1935. In het verhaal 'Zusterliefde' beschrijft Van Spall hoe een Zeeuws gezin met negen kinderen na de plotselinge dood van de vader tot wanhoop vervalt, maar zich opricht en erbovenop komt dankzij hun recht-schapenheid en doorzettingsvermogen.

leeft volgens de christelijke moraal en alle verleidingen en zondes op afstand houdt, zoals blijkt uit uiteenzettingen over 'de invloed van braave Echtgenooten op het gezellig leven' en 'het Character van het gezelschap der Gezelligen'.

Aan de oorspronkelijke Duitse titel 'Der Gesellige' is de link van het woord met het Duitse 'Gesellschaft' (de maatschappij) duidelijk af te lezen, evenals met de 'Gesellen' uit de gilden. Dat is tot op de dag van vandaag nog steeds zo, aldus Van Baalen. "Gesellig" is in het Duits tegenwoordig meer een woordenboekwoord dan een woord dat in de spreektaal wordt gebruikt, maar als het nog wordt gebezigd is het altijd in relatie tot een groter en zakelijk verbond. Denk aan een netwerkborrel. Voor échte gezelligheid, met goede vrienden en familie, gebruiken Duitsers het woord "gemütlich". Een Duitser zou kunnen zeggen: "De nieuwjaarsborrel van het werk was *gesellig*, maar pas toen de bazen weg waren en we nog met een klein clubje over waren werd het *gemütlich*."

In *En dan nog iets* schrijft Paulien Cornelisse: 'Nederlanders zeggen graag dat "gezellig" een typisch Nederlands woord is. Dat het onvertaalbaar is, en dat trouwens ook het hele gevoel onvertaalbaar is. Grote onzin. Wat is er mis met "cozy"? Is dat nu zo radicaal

anders dan gezellig? Het opmerkelijke is niet de onvertaalbaarheid, maar dat Nederlanders nu juist dit woord hebben uitgezocht om te benoemen tot “onvertaalbaar”.’

Van het woord gezellig wordt inderdaad vaak beweerd dat het onvertaalbaar zou zijn. Dat klopt in zoverre dat er geen equivalent in een andere taal te vinden is dat de hele reikwijdte van het begrip gezellig dekt: zowel geldend voor knusheid in een kleine kring als voor een positieve gemeenschappelijke ervaring in een grotere groep.

‘Voor delen van de betekenis van gezellig bestaan wel degelijk equivalenten in andere talen, zoals het Duitse “gemütlich”. Dat betekent ook intiem samen zijn met anderen, maar je kunt het ook gemütlich hebben als je alleen bent – terwijl bij gezelligheid in het Nederlands eigenlijk altijd anderen betrokken zijn,’ aldus Van Baalen. ‘Het Engels kent de begrippen *cosy* en *snug*, maar die worden primair gebruikt om een sfeer in een ruimte te beschrijven, niet zozeer die van een samen zijn tussen mensen.

In het Russisch drukt *ujút* knusheid met een sterke geborgenheid uit. *Ujút* kan zich alleen maar in een kleine ruimte afspelen, die de persoon helemaal omgeeft.’

Het Deens kent het begrip *hygge*, dat ook gezelligheid betekent. Volgens Meik Wiking, schrijver van het boek *Hygge*, betekent ‘hygge’ hetzelfde als gezelligheid, maar is gezelligheid bij Nederlanders socialer van aard en heeft het meer buitenshuis plaats. Hygge speelt zich altijd in een kleine, intieme kring af in de eigen omgeving, liefst met een kaarsje aan (de Denen branden per persoon de meeste kaarsen per jaar ter wereld, aldus Wiking). Hij schrijft: ‘Hoewel de twee concepten sterk op elkaar lijken, zijn ze niet precies hetzelfde. Vaak wordt benadrukt dat gezelligheid iets socialer is dan hygge. Om te testen of dit inderdaad het geval is, hebben we een klein onderzoek gedaan onder Nederlanders en het resultaat bevestigt die bewering. [...] Een meerderheid van de Nederlanders (57 procent) zegt dat buitenshuis meer gezelligheid wordt ervaren, terwijl slechts 27 procent van de Denen het *hyggeligt* vindt om uit te gaan. Daarbij vindt 62 procent

Hygge betekent hetzelfde als gezelligheid

van de Nederlanders dat de zomer het gezelligste seizoen is, terwijl de Denen de herfst meer hygge vinden.’

Behalve een zelfstandig naamwoord en een bijvoeglijk naamwoord hebben de Denen van ‘hygge’ bovendien een werkwoord gemaakt, zo’n sleutelwoord is het in de Deense cultuur. En dát kunnen wij dan weer niet zeggen. Nog niet, in ieder geval. Gezellig: ik gezellig, jij gezelligt, hij gezelligt, wij gezelligen. Het zou zomaar kunnen.

De ironie van gezelligheid

Dat het begrip gezelligheid ook heel ironisch gebruikt kan worden, blijkt uit de hilarische novelle *Gezellig is anders* van de Vlaamse schrijver Christophe Vekeman. Hierin beschrijft hij het leven van Ralph, een man die na zijn ontslag bij een regionale tv-zender in een existentiële crisis belandt. Wanneer hij op tv een optreden van de schrijver van het boek *Gezellig is anders* ziet, krijgt hij een ingeving: hij besluit ‘de gezelligste man van de wereld’ te worden. Dit leidt tot diverse kleine en grote rampen, waaronder de organisatie van een ‘Gezellig Gek-festival’, waarop mensen:

‘... getuigen over hun verborgen gekte, over allerlei dingen, fobieën, kleine of grote neuroses, wanen, vreemde gewoontes, mentale gebreken, zeg maar, die normaal gesproken voor de buitenwereld strikt geheim worden gehouden, en dat dan in een sfeer van opperste gezelligheid.’
Want: ‘Ik wilde meer gezelligheid in mijn leven, ik miste de gezelligheid. In de wereld. En toen kwam ik erachter dat ik me helemaal nergens voor hoefde te schamen, en al zeker niet omdat ik in die crisis zat en zo vreemd deed en als het ware helemaal gek dreigde te worden. En weet je waarom niet? Weet je waarom ik mij niet langer schaamde? Omdat ik erachter kwam dat iederéén gek is. [...] De waanzin is het gif, gezelligheid het antidotum. Dat is het grote principe dat hierachter steekt.’

Een bizar gezellig boek.